

DİJİTAL KÜTÜPHANELER VE KİL TABLETLERDEN ELEKTRONİK TABLETLERE GEÇİŞİN KISA ÖYKÜSÜ

Dr. Öğretim Üyesi Mehlika KARAGÖZOĞLU ASLIYÜKSEK
Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Tarihin en eski çağlarında bile kıymetli olan bilginin, yazı şekline girip belge formunu almasıyla doğdu ilk kütüphaneler... Bilginin iletilmesini kolaylaştıran yazı tekniği, bilginin ve belgenin ilk merkezlerini ortaya çıkarmış oldu böylece.

M.Ö. 3000'de Mısır'da kurulan tablet evleri, o zamanlarda dahi insanların bir bilgi ihtiyacının olduğunu gösteriyordu. Daha sonra, farklı coğrafyalardaki toplumlar, kendi imkânlarına göre değişik bilgi taşıyıcıları oluşturup kütüphanelerini kurmaya devam ettiler. Bunlar, kimi zaman Mezopotamya'daki kil tabletler oldu, kimi zaman İskenderiye Mousaion'daki gibi papirüs tomarları, kimi zamansa Bergama Kütüphanesi'ndeki gibi parşömenler...

Kâğıdın bulunuşundan sonra Eski Roma kütüphaneleri, Antik Çağ Hıristiyan kütüphaneleri, İslâm Ortaçağı'nın medrese kitaplıkları ve XIII. yy. Batı Ortaçağı'nın prenslik kütüphanelerinde elyazması kitaplar, merhaba dediler tarihe.

Adı ister tablet evi olsun ister kütüphane ve isterse arşiv, bilginin ve belgenin merkezleri, tarihin her döneminde teknik ve toplumsal gelişmelerin öncelikli uğrağı olmuştur. Yazının ve kâğıdın bulunuşu gibi, matbaanın icadı da dünyanın kültürel gidişatını başlı başına değiştiren bir adımdır. Ve yazılı kültür ürünlerinin hızla üretilmeye başlaması ile kütüphaneler bugünkü haline daha yakın bir görünüm almıştır. Ve eksik kalan, bilgiye her kesimin erişebilme hakkı, Rönesans'la halka açık kütüphanelerin doğuşu ve 1789 İhtilali'yle Fransız Kraliyet Kütüphanesi'nin yerine Bibliotheque Nationale'ın kuruluşu ile sağlanmıştır.

Kütüphaneleri bugünkü konumuna getiren bir diğer toplumsal gelişme olan XVIII. yy. Sanayi Devrimi, her kesimden insanın daha verimli olabilmesi için eğitilmesi gereği üzerine kuruludur. Bu sebeple, makineleri kullanacak işçilerin okuma yazma öğrenmesi için eğitimler verilirken, gelişimlerinin devamı için de sanayi kütüphaneleri kurulmuştur. Dahası, bütün toplum sınıfları için okullaşmanın önü açılmış ve imtiyazlı sınıf çocukları ile birlikte bütün çocukların da eğitim alıp okuryazar olması sağlanmıştır.

Sanayileşme sürecinin kâr etmeye yönelik rekabeti, "teknolojik sıçrayış"ın öncüsü olmuş ve bilgisayar teknolojisini ortaya çıkarmıştır. Bu teknoloji sayesinde hızla iletilen bilgi, bilimsel çalışmaları hızlandırarak dikkate değer bir bilgi üretimi sağlamıştır. Bu üretim, bilgilerin düzenlenmesi ihtiyacını doğurarak profesyonel kütüphaneciliği gündeme getirmiş ve profesyonel kütüphaneciler verdikleri hizmetlerle bilgi toplumunun meydana gelmesinde büyük rol oynamışlardır (Karagözoğlu Aslıyüksek, s. 44).

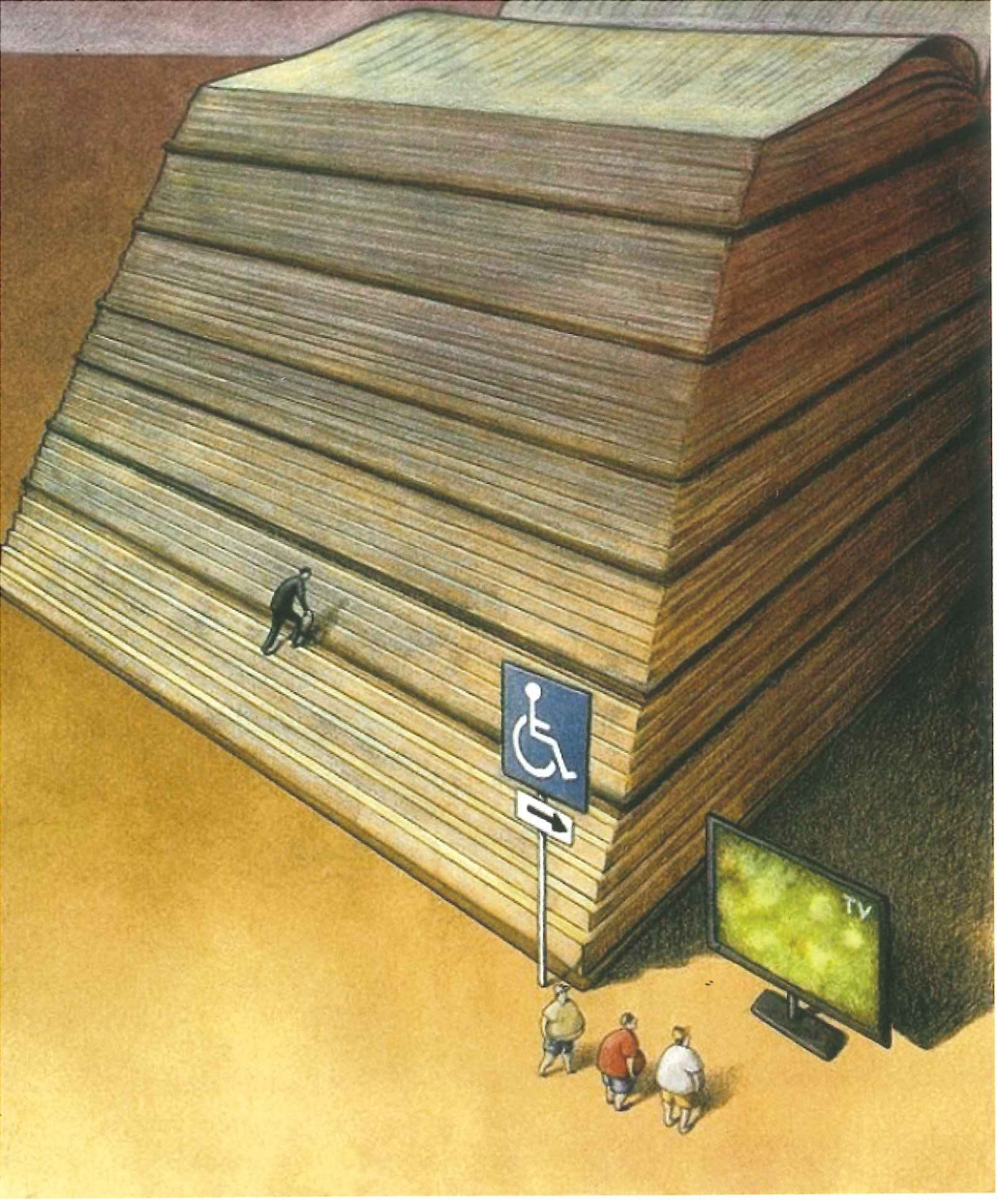
Hızlı bilgi ve belge artışının bir başka sebebi de askerî hareketler olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında gerek askerî ve bürokratik yazışmaların gerekse ses ve görüntü kayıtlarının oldukça yoğun olduğu bir süreç yaşanmış ve çok sayıda görsel-işitsel belge üretilmiştir. Üretilen belgelerin fazlalığı, bir düzenleme ihtiyacı doğurmuş ve katalog, dizin, öz dergileri gibi bilgi denetim araçlarını arttırmış ve kütüphanecilikte "ayıklama" işlevini ortaya çıkarmıştır (Karagözoğlu Aslıyüksek, s. 44). Bilgi ve belgenin hızlı artışı ve bunların kontrol edilmesi zorunluluğu, bilgi merkezlerinde bilgisayar kullanımını gerekli kılmıştır. Hız, yanılmazlık, güvenilirlik ve kolaylık sağlayan bilgisayar teknolojisi ile bilgi hizmetlerinin etkinliği ve verimliliği artmıştır (Yalvaç, 1994, s. 1).

Kâğıdın bulunuşundan sonra Eski Roma kütüphaneleri, Antik Çağ Hıristiyan kütüphaneleri, İslâm Ortaçağı'nın medrese kitaplıkları ve XIII. yy. Batı Ortaçağı'nın prenslik kütüphanelerinde elyazması kitaplar, merhaba dediler tarihe.

Kütüphanelerin etkilendiği son büyük teknik ve toplumsal gelişme ise internet ağıdır. Ordu içindeki askerî iletişimi sağlamak niyetiyle ortaya çıkarılan internet, ülkemize 1993 senesinde girmiş; 1996'da evlerden bağlanılabilir olmuş ve 2004 yılında ismi ortaya atılan ikinci nesil internet hizmetleri Web 2.0., Web 3.0. ve Web. 4.0.'ın yolunu açmıştır. Bugün, internet üzerinde dünyanın 2000'li yıllara kadar sahip olduğu bilgiyi kat kat aşan bir bilgi miktarı söz konusudur (Karagözoğlu Aslıyüksek, s. 45).

İnternet ağı, kütüphanelerin iş ve işleyişlerini, gerek teknik hizmetler (kitap seçme, sağlama, kataloglama, sınıflama, yerleştirme vb.), gerekse kullanıcı hizmetleri (elektronik danışma hizmeti, kullanıcı eğitimi, web hizmeti, vb.) noktasında kolaylaştırmış ve zenginleştirmiştir.

Kütüphaneler, ağ teknolojisi ile ilk adımda kataloglarını dijitalleştirmişler ve web sitelerinde herkese açık olarak yayımlayarak internetin olduğu her ortamdan ulaşılabilir olmuşlardır. Bu süreçte, araştırmacılar

dünyanın dört bir yanındaki kütüphane kataloglarını evlerindeki ekranlarından tarayabilir ve aradıkları yayını bulacaklarından emin olduklarında kütüphane mekânına gider olmuşlardır.

Dijital dünya, sadece kütüphane kataloglarını değil, bütün bilgi kaynaklarını dijitalleştirilme sürecine sokmuştur. Artık makaleler, kitaplar ve yazılı olan bütün materyaller, dijital ortamda bulunabilmekte ve bilgisayarlardan, tabletlerden, akıllı telefonlardan erişilebilir hale gelmektedir. Basılı olup sonradan elektronik ortama aktarılan kitaplar hem basılı hem elektronik olarak üretilen kitaplar ve salt elektronik kitaplar, elektronik kitap okuyucular yardımı ile de okunmakta, tablet boyutundaki küçük bir alet ile binlerce kitap taşınabilmektedir. Elektronik kitap okuyucusu (e-reader) üreticileri, kâğıt formundaki geleneksel kitaptan kopamayacağını düşünen okurları cezbedecek özellikleri -örneğin istediği satırların altını çizebilme gibi- ürünlerine eklemektedir. Uluslararası şirketler, dünya çapında hizmet veren kitap satış siteleri, e-kitap ve e-okuyucu pazarında ciddi bir rekabet içindedir.

Dergi, gazete vb. belli aralıklarla çıkan yayınları ifade eden süreli yayınların dijitalleşmesi, "veri tabanları"nı ortaya çıkarmış, toplu elektronik dergi portallarının yayınlanmasını sağlamıştır. Böylece basılı dergilere abone olarak bu yayınları kullanıma sunan kütüphaneler, artık e-veri tabanlarına abone olmaktadır. Bütün bilimsel dergileri bünyesinde toplayıp yüksek kâr marjları ile satarak bilim sektörünü hâkimiyeti altına alan veri tabanları, büyük ekonomik güçler elde etmiştir. Kullanılan her makale için "veri tabanı lisans anlaşması" uyarınca alınan telif ücretleri, bilgi ve belge merkezleri için ciddi külfetler doğurmaktadır. Bu sebeple kütüphaneler tarafından ortaklıklar kurmak için konsorsiyumlar oluşturulmuş, açık erişim projeleri hayata geçirilmiştir (Karagözoğlu Aslıyüksek, s. 61). Ülkeler, elektronik yayınlar için ciddi meblağlar harcamakta ve bilim insanlarını desteklemeye çalışmakta, bununla birlikte ancak kullanılan, değerlendirilen ve yeni bilgiler üretilmesine vesile olan harcamalar yerini bulmaktadır.

Dijital kütüphaneler, bilimsel çalışmalar için yepyeni ufuklar açacak imkânları araştırmacıların önüne sermektedir. Sözgelimi tarih alanında çalışan bir sosyal bilimcinin ihtiyaç duyduğu bütün haritalar web ortamında bulunabilmekte, yazılı kültürle ifadesi mümkün olmayan birçok görsel unsura erişilebilmektedir. Teknoloji, bilim insanlarının sosyal bilimleri kavrayışını değiştirirken, astronomi ve fizik gibi alanlarda daha verimli araştırmalar yapılmasına olanak sağlamakta, fen bilimcilerinin daha önce yapamadıkları araştırmaları yapmalarına da imkân vermektedir. (Cohen, 2010) Kısacası dijital çağ, bilim insanları ve akademisyenler için yeni açılımlar sağlayan bir dünya durumundadır.

Dijitalleşmenin kütüphaneciliği getirdiği noktalardan biri de kitapsız kütüphane fikridir. İlk kez 1978'de The Futurist dergisinde Robert Frederick Smith tarafından sözü edilen "kitapsız kütüphane" ABD'nin Teksas eyaletinin San Antonio kentinde açılmıştır (Aköz, 2013). Dünyanın ilk kitapsız kütüphanesi olan mekânda on bin dijital kitaba bilgisayarlar ve elektronik okuyucular ile erişilebilmektedir. Kitaplardan faydalanmak isteyen okuyucuların farklı eklenti seçenekleriyle kütüphaneyi kullanması mümkündür. (BiblioTech Bexar County Digital Library) Kütüphanede altı yüz e-okuyucu, çocuklar için geliştirilmiş iki yüz e-okuyucu, kırk sekiz bilgisayar istasyonu, on dizüstü bilgisayar ve kırk tablet bulunmaktadır. (A.e.) BiblioTech adı verilen bu proje ile daha önce kütüphanesi olmayan Bexar bölgesinde 1,7 milyon nüfusa hizmet verilebilecektir. Apple'ın kurucusu Steve Jobs'dan ilham aldığını söyleyen projenin fikir babası Bexar County Yargıcı Nelson Wolff'un şu sözleri bu satırları sarf etme amacımızı özetlemektedir: "Dünya değişiyor; halka hizmet sunmanın en iyi ve etkili yolu bu." (Hicks, 2013). Kitapsız kütüphane fikri Türkiye'de de örneklerini vermeye başlamıştır. 2010 yılında açılan Esenler Belediyesi Adnan Büyükdeniz Dijital Kütüphanesi ve Nişantaşı Üniversitesi Sadabad Yerleşkesi Kütüphanesi ülkemizdeki ilk kitapsız kütüphaneler olarak sıralanabilir (Karagözoğlu Aslıyüksek, s. 62).

Bilgi kaynaklarının hızla dijitalleşmesinin getirdiği bazı problemler de bulunmaktadır. Kolay çoğaltım ve dağıtım yollarının artması, telif haklarına ilişkin sorunlar ortaya çıkarmakta; elektronik yayınların usulsüz paylaşımı, hukuksuz olarak ortak kullanımı veya suistimal düzeyinde değerlendirilmesi gibi sorunlar doğurabilmektedir.

Bir diğer problem, nitelikli içerik ve güvenilir bilgi meselesidir. İnternet üzerinden erişilen milyonlarca bilginin doğru olmaması riski, araştırmacıların bu konuda oldukça dikkatli olmasını gerektirmektedir. Bu sebeple, erişim adresinin açık ve bilinir olması, güvenilir kaynaklara başvurulması oldukça önemlidir.

Genç araştırmacılar için karşılaşılabilecek bir başka sorun, araştırılan konudaki önemli kaynaklardan ziyade, bilimsel olarak yetersiz kaynakların kullanılması riskidir. Elektronik nüshasına kolay ulaşılabildiği için konuyu tam anlamıyla kapsamayan, ikincil kaynaklar birincil kaynakların yerine geçebilmekte, bu da bilimsel niteliğin düşmesine sebep olmaktadır.

Dijitalleşme olgusu ve dijital kütüphaneler, olumlu ve olumsuz yanlarının, getirdiği fayda ve risklerin farkında olunarak değerlendirildiğinde gerek bilim dünyasına ve araştırmacılara gerekse iş dünyasına ve gündelik hayata önemli katkılar sağlayacaktır. ■

KAYNAKÇA

- Aköz, E. (2013). "Kitapsız Kütüphane", (Çevrimiçi) http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/akoz/2013/09/19/kitapsiz-kutuphane (08.10.2013).
- BiblioTech Bexar County Digital Library web sitesi, (2013). (Çevrimiçi) http://bexarbibliotech.org/accessing-library-collection (08.09.2013).
- Cohen, P. (2012). "Dijital Devrim Sosyal Bilimlere Çağ Atlatıyor", 29.11.2010 tarihli Sabah Gazetesi. (Çevrimiçi) http://www.sabah.com.tr/NewYorkTimes/2010/11/29/dijital_devrim_sosyal_bilimlere_cag_atlatiyor (15.10.2012).
- Hicks, B. (2013). "Kitapsız Kütüphane Mümkün mü?" (Çevrimiçi) http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/05/130522_kitapsiz_kutuphane.shtml (08.09.2013).
- Karagözoğlu Aslıyüksek, M. (2017). Dijital Kültür Ortamında Bilgi Hizmetleri ve Kütüphaneciler, Hiperkitap, İstanbul.
- Yalvaç, M. (1994). Kütüphane Hizmetlerinde Bilgisayara Geçiş ve Sorunları, Mavibulut Yayınları, İstanbul.